

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

"יום לשנה"

הלכה

חמשתמט ממצות עשה

פרשת שלח תשפ"א

שנה כ"ג - קובץ ל"ג [תשע"א]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת שלח

המשתמט ממצות עשה

"ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדורותם" (ט"ו ל"ח).

"דמלאכא אשכחי לרב קטינא דמיכסי סדינא, אמר ליה קטינא, קטינא, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה, אמר ליה ענשיתו אעשה, אמר ליה בזמן דאיכא ריתחא ענשינן" (מנחות מ"א ע"א).

א

אימתי יש עוון בהימנעות ממצוה

הנה כתבו התוס' בשבת (ל"ב ע"ב ד"ה בעון) ובערכין (ב' ע"ב ד"ה הכל חייבין בציצית) דאין הדברים אמורים אלא בזמניהם משום דרוב בגדיהם היו עשויים מד' כנפות ומי שאינו לובש ד' כנפות נראה כמתכוון לפטור עצמו ולהשמט ממצות ציצית, אבל בזמנינו דרוב הבגדים אינם בני ד' כנפות אין בזה קפידא.

הרי לן מדבריהם דאין כל עבירה וחסרון אלא בפוטר עצמו מן המצוה ומשתמט מלקיימה נגד הנהוג והמקובל.

אך בדברי התוס' בפסחים (קי"ג ע"ב) מבואר דישי לאדם לרדוף אחרי המצוות לקיימן וכל שאינו מכניס עצמו לכלל החיוב כעין עבירה בידו.

דהנה אמרו שם בגמ' "שבעה מנודין לשמים, אלו הן: יהודי שאין לו אשה, ושיש לו אשה ואין לו בנים, ומי שיש לו בנים ואין מגדלן לתלמוד תורה, ומי שאין לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו".

וכתבו התוס' (ד"ה ואין לו בנים):

"נראה דוקא על ידי פשיעתו שאינו מתעסק בפרי' ורביה דומיא דאחרני, ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו מיירי בשיש לו ואינו מניחן. אי נמי אפי' אין לו

המשתמט ממצות עשה

יש לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן (סוטה דף י"ד ע"א) במשה שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל כדי לקיים מצות שבה".

[וגם בשבת שם כתבו דמ"מ טוב וראוי שיקנה ד' כנפות כדי לקיים מצות ציצית כדחזינן לגבי משה רבינו שהיה מתאוה ליכנס לארץ ישראל, עי"ש].

הרי לן דלפי תירוץ אחד בדבריהם כל שאינו מכניס עצמו לחיוב מצוה מנודה הוא לשמים. אך התוס' לא הביאו מסוגיא דידן במנחות אלא מהא דסוטה לגבי משה רבינו.

ונראה פשוט בדעתם דבאמת אין להוכיח מהא דמנחות דיש לאדם לטרוח ולהכניס עצמו לידי חיוב מצוה אף כשאין המצוה מזומנת לפניו, דאפשר דשאני ציצית שלכולם היו בגד ד' כנפות, ומקובל היה שכולם הטילו בהם ציצית, ואפשר שמדובר שיש בידו טלית מצויצת ואינו לובשה וכמ"ש בתירוץ הראשון, ומשום כך הוכיחו ממה שמרע"ה שהשתוקק ליכנס לארץ ישראל ע"מ לקיים מצוותיה, וז"פ.

והמהרש"א בפסחים שם הקשה ע"ד התוס', דהא תינח בציצית שאינו חייב בהן אא"כ לובש בגד ד' כנפות, אבל בתפילין שיש עליו חיוב גמור להניחן אין פשר לדברי התוס' דרק אם יש לו ואינו מניחן הוי מנודה לשמים.

ונראה לבאר דברי התוס' באחד משני דרכים:

א. אף דאכן מבטל הוא מצות העשה, מ"מ לא מסתבר שיהא אדם מנודה לשמים בשביל ביטול מצות עשה, וע"כ דמיירי ביש לו ואינו מניחן דהוי זלזול במצוה וחשיבותה.

ב. אפשר שיש מדברי התוס' הללו ראייה למה שהוכחתי במנח"א שמות (סימן כ"ד) דמצות תפילין אין בחיובן זמן מוגדר ואין דינם כשאר המצות של סדר היום, וכבר כתבתי שם לבאר את דברי התוס' בדרך זו, עי"ש.

ב

אם יש ענין מיוחד לחייב עצמו בציצית

והנה כתב הטור בהלכות ציצית (ריש סימן כ"ד):

המשתמט ממצות עשה

"אף על פי שאין אדם חייב לקנות טלית בת ארבע כנפות כדי שיתחייב בציצית אלא דוקא אם רוצה להתכסות בטלית בת ד' כנפות חייב להטיל בה ציצית, מ"מ טוב ונכון להיות כל אדם זהיר וזריז במצות ציצית שיהיה לו בגד קטן מצוייץ שילבש אותו כל היום כי עיקר מצותה על זכירת המצות ובכל שעה ובכל רגע צריך לכך".

ומשמע מלשונו דרך במצות ציצית משום חשיבותה ומשום שענינה זכרון ראוי שיהא האדם מהדר אחריה וטורח לקיימה, משא"כ בשאר המצוות. וכך משמע גם מלשון השו"ע שם (סעיף א') שכתב דטוב ונכון שיהיה לכל אחד ואחד טלית קטן כדי שיזכור את המצוות בכל רגע, עי"ש.

ואכן מצינו במרחבי הש"ס שבימי קדם אכן הקפידו ללבוש ציצית כל היום כולו. עיין ברכות (מ"ז ע"ב) "איזהו עם הארץ... כל שאין לו ציצית בבגדו", ועיין שבת (קנ"ג ע"א) "דבר אחר בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית" (ובפמ"ג או"ח א"א סימן כ"ד סק"ג דהכונה ללבן שבציצית), ובשבת (קי"ח ע"ב) "תיתי לי דקיימית מצות ציצית" וברש"י שם שלא הלך ד' אמות בלי ציצית. ובשפת אמת תמה היכן מצינו שיש קפידא שלא ללכת ד"א בלי ציצית. ונראה פשוט דעיקר ההדגשה שטוב וראוי להדר במצות ציצית ללבושן כל היום, כמבואר.

וגם בשו"ת מראה יחזקאל (ח"א סימן נ"ד) כתב דרך במצות ציצית משום סגולותיה המיוחדות אמרו שראוי לזהר ללבוש ד' כנפות כדי להתחייב בציצית, עי"ש.

והנה כתב במגן אברהם (סימן ח' סק"ב) דמברכין על הציצית בעמידה, משא"כ בהפרשת חלה שמברכין עליה בישיבה משום דלבישת ציצית חובה היא משא"כ הפרשת חלה דאינה אלא לתקן מאכלו. ולכאורה תמוה, מה בין זל"ז, והלא שתי מצוות אלה מצוות קיומיות הן שאין האדם חייב בהן אא"כ לובש הוא בגד שיש בו ד' כנפות ואוכל הוא מפירות ארץ ישראל.

ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן כ"ג) כתב לבאר לפי הנ"ל דמצות ציצית ענינו כדי לזכור את כל מצוות ה', עי"ש.

אך לענ"ד לא מסתבר כלל דמה שאינו אלא מדת חסידות ישליך על דיני הברכה, ומשום דטוב ונכון שילבש ציצית צריך לברך עליה בעמידה, וצ"ע.

המשתמט ממצות עשה

אך בהגהות הגרעק"א שם כתב בסגנון אחר, דלאחר לבישת ד' כנפות מחוייב הוא להטיל ציצית בבגדו משא"כ בהפרשת חלה דאף בשעת ההפרשה לעולם אינה חיוב. ועוד ביאר הגרעק"א את מש"כ המג"א דהפרשת חלה אינה אלא לתקן מאכלו, דהלא כל עוד לא הפריש חלה יש איסור טבל על העיסה, משא"כ בציצית, דאין כל איסור על לבישת בגד של ד' כנפות מלבד ביטול מצ"ע דציצית, ודו"ק.

ולענ"ד נראה בזה עיקר דכונת המג"א לחלק בין הפרשת חלה שאינה אלא מתיר ולא מצוה, דהפרשת חלה מתירה את הטבל, למצות ציצית שמצוה גמורה היא ולא מתיר, דלא מצינו איסור בלבישת ד' כנפות מלבד ביטול מצות ציצית, וזהו שכתב המג"א דהפרשת חלה אינה אלא לתקן את העיסה, ודו"ק.

ג

יציאת כהן מבית הכנסת לפני ברכת כהנים

אמנם בביאור הלכה (סימן קכ"ח ס"ד) כתב דאסור לכהן לצאת מבית הכנסת לפני ברכת כהנים אלא מחמת חולשה וכדו' אבל לא בחנם, כשם שמצווה הוא ללבוש ציצית ובעידנא דריתחא אף נענש על ביטול מצות עשה.

הרי דנקט דאין זו הלכה בציצית בלבד אלא בכל המצוות כולן. ועוד הביא ממה שאמרו בקידושין (ל"ג ע"א) דאסור לו לאדם לעצום עיניו כדי שלא לראות בהיכנס החכם לבית המדרש כדי שלא יצטרך לעמוד מפניו ועל זה נאמר ויראת מאלקיך, עי"ש. ועיין עוד מש"כ המשנ"ב עוד כע"ז בספרו אהבת חסד (פ"ה הערה ח') על הנמנע מעשיית החסד, עי"ש.

ולענ"ד אין סוגיא זו ענין כלל למה שנענשין על ביטול מצות ציצית בעידנא דריתחא, דהמעצים את עיניו עושה מעשה בידים לבטל מעליו חיוב עתידי, משא"כ בציצית שנמנע מללבוש בגד כדי להתחייב, דשאני מבטל מצוה בקו"ע מהמבטל בשוא"ת. ולכן המעצים עיניו דומה לכהן היוצא מבית הכנסת כדי שלא להתחייב בנשיאת כפים, דגם הוא עושה מעשה להפקיע מעליו מצות עשה שבאופן טבעי תחול עליו כדרכו של עולם, אך אין זה ענין למה שאמרו במנחות דמי שאינו לובש ציצית נענש. אמנם לפי מש"כ התוס' בערכין דלא אמרו שנענשים אלא בזמן שרוב הבגדים

המשתמט ממצות עשה

יש בהם ד' כנפות אפשר דדומה הדבר למי שעוצם עיניו, כיון שנמנע במתכוין מן ההנהגה המקובלת והטבעית כדי להשתמט מן המצוה, ודו"ק בזה.

מ"מ נראה דבזמנינו שנהגו כל המדקדקים במצוות ללבוש טלית קטן, הנמנע מללבוש טלית קטן אכן נענש בעידנא דריתחא, כך נראה פשוט לענ"ד.

ד

במצוות שעניינן להתיר את האסור וכדומה

אמנם נראה דבכל הדוגמאות הנ"ל אין כאן ביטול מצות עשה, דאין ביטול מצות עשה אלא כאשר אכן מחוייב הוא ואינו מקיים, אבל כל שלא חל עליו החיוב בין אם נמנע מלהיכנס לחיוב ובין אם הפקיע עצמו מן החיוב טרם חל עליו אין בזה ביטול מצוה, אלא ביטול רצון ה' שנרדוף אחרי המצוות ונשתדל לקיימן.

ומשום כך נראה שאין קפידא אלא במצוות שיש בהן עבודת ה' או תוצאה נרצית ורצויה כגון מצות ציצית, נשיאת כפים, כבוד ת"ח או גמילות חסדים, אך במצוות שכל ענינם להתיר את האסור אין בזה קפידא.

וכך מפורש במדרש (מד"ר חקת פרק י"ט כ"ז):

"ואומר 'סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו', ולא קפדה התורה לרדוף אחר המצוות, אלא 'כי יקרא קן צפור', 'כי תפגע', 'כי תראה', 'כי תראה חמור', 'כי תחבוט זיתך', 'כי תבצור כרמך', 'כי תבא בכרם רעיד', אם באו לידך את מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם, אבל השלום - בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר".

ונראה כך בין לגבי העוצם עינו מראות את החכם ובין לגבי מה דנענשין אביטול מצוות ציצית בעידנא דריתחא, דאף אם נניח דאין זו הלכה בציצית בלבד משום חשיבות הזכרון אלא אף בשאר המצוות, מ"מ נראה דאין זה אלא במצוות שבגברא שמהותן בעבודת ה' אבל לא מצינו מצוה שיחזר האדם לקיים מצות שחיטה או שילוח הקן.

אמנם ידעתי מש"כ בספר מעשה רב (אות ק"ב) "ראיתי שקנה בכור, היינו בהמה כשהיא מבכרת, ונתן בעצמו לכהן, ובירך שהחיינו".

המשתמט ממצות עשה

הרי שמרנא הגאון קנה בהמה מבכרת כדי לתת את הבכור לכהן אף שבזה"ז אין מקריבין את הבכור ומה עבודת ה' יש במצוה זו, אפשר דאין זה אלא להפלגת החסידות של הגר"א וסוד ה' ליראיו, ואפשר שעשה כן כדי לברך שהחיינו על מצוה זו, מ"מ נראה דאין זה דומה כלל להא דענשינן אציצית בעידנא דריתחא.

ומשום כך אין נראה בעיני מה שראיתי ת"ח אחד שכתב דאסור למכור כלי לגוי כדי לפוטרו מטבילת כלים, כשם שאסור לעצום עיניו. ולענ"ד אין הנידון דומה לראיה, דלא מצינו גדר זה במצוה שכל כולה אינה אלא מתיר. וכבר הארכתי לקמן (שו"ת ח"ג סימן נ"ה) בגדר טבילת כלים ודנתי אם גדר מצוה זו להתיר את השימוש בכלי או שמצוה בעצם להטביל את הכלי, אך לפי שני הצדדים אינה דומה מצוה זו לכל הני דלעיל, ואין במצוה זו עצמות של עבודת הגברא, וכל עיקרה בתוצאה שיהיה הכלי טבול, כך נראה פשוט לענ"ד.

ואף שאמרו בברכות (ל"ה ע"ב) מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, דורות הראשונים היו מכניסים פירותיהן דרך שער כדי לחייבן במעשרות, ודורות האחרונים היו מכניסין דרך גגין וחצירות... כדי לפוטרו מן המעשרות, באמת נראה שלא אמרו בזה איסור ועונש, אלא הפלגת מדת חסידות שנהגו דורות הראשונים ומשום כך זה וזה נתקיימה בידן.

אך באמת נראה דשאני מצוות התלויות בארץ דיש בהם חבה יתירה ומשה רבינו נתאווה לקיימן בא"י כנ"ל ועדיפי מטבילת כלים, וכבר הבאתי במק"א את דברי המאירי (שם בברכות) דבאמת אסור לעשות טצדקי להפטר מן המעשרות, דו"ק בכ"ז כי קיצרתי.

ה

בדברי הפנים מאירות ובביאור עונש עידנא דריתחא

והנה חידוש גדול ראיתי בסוגיא זו בשו"ת פנים מאירות (ח"א סימן כ"ו). דהנה במקור הסוגיא במנחות דרב קטינא שאל למלאכא האם נענשינן על מצות עשה, כתבו התוס' (ד"ה ענשיתו):

"אעשה כי האי, שאין אדם חייב לקנות טלית המחוייב אם אין לו, אבל עשה גמור אפילו בית דין שלמטה היו מכין אותו עד שתצא נפשו".

המשתמט ממצות עשה

אך הפ"מ כתב, דאפשר דשאלה זו נשאלה על כל מצוות עשה האם יש עונש בידי שמים על ביטולה, דעונש ביד"ש חמור טפי ממה שמכין אותו עד שתצא נפשו, והא דמכין אותו הוא לפני שעבר על העשה בכדי למנעו ממנו וכמבואר ברש"י כתובות (פ"ו ע"ב), עי"ש.

ומ"מ מוכח מכל דבריו דאף לפי תשובת המלאך דבעידנא דריתחא ענשינן, אין זה במצות ציצית בלבד אלא אף בכל שאר מצוות עשה, עי"ש.

אמנם לא אכחד שדברי הפנ"מ נשגבו מבינתי, דלכאורה נראה ברור ופשוט דכל העובר על לאו או מבטל מצות עשה בהכרח יש בו עונש בידי שמים, דהחטא ועונשו כרוכים ירדו מן השמים, ואין עבירה שאין בה עונש בידי שמים, ומיסודות האמונה שהבורא ית"ש גומל טוב לשומרי מצוותיו ומעניש לעוברי מצוותיו, ומשום כך נראה פשוט דאכן דברי התוס' צדקו יחדיו דמה שאמרו שנענשין על מצות עשה בעידנא דריתחא לא אמרו אלא בדומה למצות ציצית שאין בה חובה אא"כ ילבש ד' כנפות, כמבואר.

אמנם מכיון שבעל פנים מאירות היה מגדולי האחרונים ובודאי לא טעה בדברים פשוטים, נתתי אל לבי לעיין וליישב דבריו, ובעזה"י כמדומה שעמדתי על עומק דעתו.

דהנה יש לעיין במה שאמרו דבעידנא דריתחא ענשינן, דיש לפרשו בשתי דרכים:

א. אין הדבר תלוי אלא בשעת העבירה, דאם אדם נמנע מללבוש ציצית בשעת הרוגז, מדת הדין מקפחתו והוא נתפס בעונש.

ב. אין הדבר תלוי כלל בשעת העבירה אלא בשעת העונש, דהנמנע מלקיים מצוה אינו נענש בכל שעה כיון שאין כאן עבירה גמורה, אך בעידנא דריתחא יענש.

ובאמת מסתבר טפי כדרך זו השניה, דאטו במזלא תליא מילתא ומי שהתמזל מזלו לבטל מצוה זו בשעת רצון אינו נענש והמבטל אותה מצוה גופה בשעת רוגז יענש, ונמצא שורת הדין לוקה.

המשתמט ממצות עשה

ולפי"ז יש פשר לדברי הפנ"מ דבאמת יענש כל המבטל מ"ע, אך רק בעידנא דריתחא, ואם יחזור בתשובה ויכופר לו ימלט מעונש זה כיון שבידי שמים הוא, ודו"ק בזה.

ובאמת מבואר להדיא בריטב"א כדברי הפנ"מ דבכל מצוות עשה אמרו שנענש רק בעידנא דריתחא, דהנה אמרו בר"ה (ט"ז ע"ב) כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה, וכתב הריטב"א:

"וכשאנו פושעין במצוה זו אנו נענשין לא מפני מצוה זו דהא לא ענשי בית דין של מעלה אעשה אלא בעידן ריתחא (מנחות מ"א א') אלא כי בביטול ריצוי זה ומצוה זו בטל קרבן ובטלה כפרת עונותינו הקודמין ומתחייבין בדין כמי שחטא ואינו מביא קרבנו שאמרה תורה".

הרי דס"ל דגם בביטול מצות תקיעת שופר אין נענשין אלא בעידנא דריתחא אף דהוי מצוה חיובית, וע"כ צ"ל כנ"ל.

ואפשר עוד, דעד כאן לא אמרו דרק בעידנא דריתחא ענשין אעשה אלא בעונש בידי שמים בעולם הזה, אבל זו פשיטא לן דנענש ביד"ש בעוה"ב. וכיוצא בדבר מצינו בדברי האחרונים לגבי מה שאמרו (שבת פ"ט ע"ב) דעד עשרים אין עונש ביד"ש, ולכאורה תמוה, הלא מבין י"ג שנים ומעלה הרי אדם בר דעת ובר חיובא הוא וכיצד יעבור עבירה ולא יענש.

וכתב בשו"ת חכם צבי (סימן מ"ט) דאין כונתם אלא דבי"ד של מעלה אין מענישין בעוה"ז מי שאינו בן עשרים שנה אבל בעוה"ב ודאי נענש, וכ"כ בשו"ת נודע ביהודה (תניינא יו"ד סימן קס"ד), עי"ש.

וכך אפשר גם בני"ד דאין כונתם אלא לגבי עונש ביד"ש בעוה"ז, אך לעוה"ב כל החוטא יבא על עונשו, כנ"ל.

אך לא אכחד שאף אם בסברא נראה כדרך זו, באמת קשה להולמה מגוף הסוגיות, בין בהא דבן כ' ובין בני"ד.

דהלא כל מקור ההנחה שאין בי"ד של מעלה מענישין עד שיהא האדם בן עשרים שנה בשבת (פ"ט ע"ב) ושם מיירי בדין ודברים שאין קוב"ה לאבותינו הקדושים לעתיד

המשתמט ממצות עשה

לכא בעת אשר יבא לגאול את בניו, ויצחק אבינו עושה חשבון עם הקב"ה ואומר דל עשרים שנה שאין מענישין עליהם, ולכאורה מוכח מזה דאין נענשים כלל, עי"ש היטב.

וכך גם בני"ד, הלא תמה רב קטינא על קפידת המלאך "ציצית של תכלת מה תהא עליהן", והלא אין נענשים על מצות עשה, ואת"ל דבידי שמים ודאי נענשין וכי לא נתיירא רב קטינא מעונש בעוה"ב.

ומשום כ"ז נראה יותר כדרכנו הראשונה דבעידנא דריתחא לעולם נענש כל המבטל מצות עשה.

[ובשו"ת חת"ס (יו"ד סימן קנ"ה) כתב דכל מאמר זה דאין נענשים בפחות מבן עשרים שנה לא נמצא בש"ס רק בדרושי אגדה, והדברים תימה, דהלא גמ' מפורשת היא כמבואר, וכבר נתקשו בזה רבים].

ועיין עוד בשער הגמול לרבינו הרמב"ן (תחילת הספר ד"ה עוד מצינו) דעל ביטול תורה נענשים בעידנא דריתחא. וגם מדבריו נראה דגם במצוה חיובית אין נענשים אלא בעידנא דריתחא, אך אפשר דביטול תורה שאני לפי מש"כ במנחת אשר ויקרא (סימן ס"ג) בגדר הגדרת הזמן במצות ת"ת, עי"ש ודו"ק.

ועיין עוד בראשית חכמה (שער היראה פרק ט"ו) שגם מדבריו נראה ברור דס"ל דבכל מצות עשה ענשין בעידנא דריתחא וכשיטת הריטב"א ולא רק במצוות קיומיות.

ו

השתמטות שאין בה היפך המצוה

ובעיקר דברי המשנ"ב שלמד איסור על כהן לצאת מביהכ"נ לפני ברכת כהנים ממה שאסור לאדם לעצום עיניו כדי שלא יתחייב לקום מפני תלמיד חכם. אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה, דשאני המעצים עיניו מראות החכם, דאף שפטור מלעמוד, עבר על רצון התורה ועל כל גדר המצוה, דכל שאינו עומד לכבוד החכם נוהג בו מנהג בזיון, וזה ביטול מצות התורה ועשיית היפכו, משא"כ בכהן שיוצא מביהכ"נ שאמנם לא קיים מצות ברכת כהנים אך גם לא עשה היפכו.

ו

המשתמט ממצות עשה

ונראה ראייה לחילוק זה, דהנה בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא קמא ח"א סימן ק"כ) הקשה מאי שנא מה שאמרו דאסור לעצום עיניו ממה שאמרו (ברכות ל"ה ע"ב) שדורות ראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך שער כדי לחייבן במעשרות ודורות האחרונים היו מכניסין פירותיהן דרך גגות, חצירות וקרפיפות כדי לפוטרו מן המעשרות. הרי דמ"מ אין בזה עבירה.

ולדרכנו נחא דלא אמרו בזה איסור אלא במעצים עיניו כדי שלא לקום לראות חכם ונמצא שמבזהו בישיבתו, משא"כ במי שגורם שפירותיו לא יתחייבו בתרו"מ, ואפשר שזו כונת השו"מ בדבריו העמומים.

ובכל עיקר דין זה דהו"א שמותר לו לעצום את עיניו, יש לפרש בשתי דרכים וכבר נחלקו בזה האחרונים:

א. בנחלת צבי (יו"ד סימן ר"מ ס"ז) כתב דאם עוצם עיניו מראות את החכם עובר באמת פטור הוא מלקום, אלא שעבירה בידו מפני שמשתמט מלקיים מצות ה'.

ב. אך החזו"א (אהע"ז קמ"ח לדף ל"ג ד"ה אבל) כתב דבאמת חייב הוא בקימה אף כשאינו רואה ולא תהא ראייה גדולה משמיעה, אלא דמיירי בעוצם עיניו עד שבאמת אינו יודע אם החכם נכנס לד' אמותיו, ואפשר דרק משום כך יש בידו עבירה, שהרי באמת חייב הוא בקימה אלא שמספק אינו קם, עי"ש היטב ודו"ק בזה.

ז

המשתמט ממצוה קיומית במקום צער וטורח

והנה נשאלתי במי שמחמת טורח וצער רוצה לפשוט הטלית, וכגון חייל הנדרש לרוץ כחום היום מרחק רב באימונים כשמשקל כבד על כתפו, וטוען שכל תוספת בגד ומשקל מכבידים עליו ביותר.

ובאמת מדברי התוס' יש לדקדק, דבמקום צער וטורח אין כל עוון להנמנע מלבישת טלית של ד' כנפות, דאין העונש אלא משום שנראה כמזלזל במצוה, ולהכי אינו נענש אלא היכן שנוהג שלא כמנהג המקובל בכדי להיפטר מן המצוה, ולכאורה כ"ש במקום צער וטורח.

עוסק במצוה פטור מן המצוה

ואף שלכאורה יש לטעון דאין להמנע מציצית משום דברי הטור שיש לכל אדם להיות זהיר וזריז במצוה נשגבה זו, אמנם נראה שאף דברי הטור אינם אלא מדת חסידות והנהגה ראויה, אבל לא חיוב מעיקר הדין, בא וראה את לשון הרמב"ם (פ"ג מהל' ציצית הלכה י"א) שכבר הקדים את הטור בעיקר דבריו, וז"ל:

"אע"פ שאין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית אין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו".

הרי לן דאין ראוי לחסיד להשתמט ממצוה זו, ולמדנו מדבריו דמדת חסידות היא, ולפיכך נראה דכאשר מדובר בצער ובסבל ובענין מקרי, אבל אין כאן זלזול במצוה חביבה וחשובה זו, אין בכך קפידא.

והנה מבואר בשו"ע (או"ח קכ"ח סעיף ד') דכהנים שאינם רוצים לעלות לדוכן צריכים לצאת לפני רצה, ובמשנ"ב שם (ס"ק י"ב) הביא את דברי הרא"ש דמיירי בכהן שהוא חלש אבל בחנם אין לבטל מצוה זו אף אם יצא לפני רצה ובבה"ל (שם ד"ה או אם) דאיסור עפ"י דברי הגמ' בקידושין (ל"ג ע"א) יכול יעצום עיניו ת"ל ויראת מאלקיך", הרי דאסור לאדם לעשות טצדקי כדי להיפטר ממצות עשה, עי"ש.

אך מ"מ חזינן דאם חלש הוא מותר דאין איסור אלא בפוטר עצמו מתוך זלזול במצוה ללא סיבה ראויה. וכך נראה גם בני"ד דאם מחמת סבל וצער פושט הוא את הציצית אין בזה קפידא.

אמנם נראה פשוט דמדת חסידות יש בכל ענין ואופן ולפום צערא אגרא, ועיין בציין אליעזר (חלק י"ד סימן מ"ט, וע"ע מש"כ בח"ח סימן ד') שהביא ממהר"י אלגאזי שדחה את מנהגם של אלה שפושטים את הציצית בימים החמים, מ"מ היכן שמדובר במצב קיצוני של מאמץ ולא בימים חמים גרידא נראה דהמקיל לא הפסיד.

"יום לשנה"

"יום לשנה"

"במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונותיכם ארבעים שנה וידעתם את תנואתי" (י"ד ל"ד).

והדברים תמוהים, הלא לא חטאו אלא יום אחד כאשר חזרו והוציאו דבת הארץ ובארבעים הימים שתרו את הארץ לא פשעו, ולמה נענשו ארבעים שנה כנגד ארבעים יום, יום לשנה.

ונראה מזה דבאמת לא חטאו בדיבורם בלבד אלא בעיקר בראיתם, דהלא "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו" (ברכות נ"ה ע"ב), וכל שלבו טהור ונקי לעולם יראה בטובתם של הבריות ובשבחם, וכל שיש לו עין רעה ורוח גבוה לעולם יראה בשבח עצמו וגנותם של אחרים.

המרגלים חטאו לא כאשר דיברו בגנותה של ארץ ישראל בלבד אלא כאשר ראו ברעת הארץ שהקב"ה העיד עליה שהיא טובה ורחבה, הם פשעו כאשר גמלו בלבם שלא ניתן לכבוש את הארץ, שהקב"ה נשבע לאבותיהם לתת להם.

והוא שאמרו חז"ל (מדרש רבה שלח ט"ז כ') "מהו ותרגנו תרתם גנות ארץ ישראל שקראה הקב"ה ארץ טובה" הרי שלא נענשו משום שדברו בגנות הארץ אלא משום שתרו בגנותה.

הנה סיפרו חז"ל (מסכת תמיד ל"ב ע"א) שאלכסנדר מוקדון הכובש הגדול שאל את זקני הנגב:

"אמר להן בעינא דאיזיל למדינת אפריקי אמרו ליה לא מצית אזלת דפסקי הרי חושך אמר להן לא סגיא דלא אזלינא אמטו הכי משיילנא לכו אלא מאי אעבדי, אמרו ליה אייתי חמרי לובאי דפרשי בהברא ואייתי קיבורי דמתני וקטר בהאי גיסא דכי אתית נקטת בגווייהו ואתית לאתרך. ועבד הכי ואזל

”יום לשנה”

מטא לההוא מחוזא דכולה נשי בעי לעבד קרבא בהדייהו אמרו ליה אי קטלת לן יאמרו נשי קטל אי קטילנא לך יאמרו מלכא דקטלוהו נשי. אמר להן אייתו לי נהמא אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא אמר להו מי אכלי אינשי נהמא דדהבא אמרו ליה אלא אי נהמא בעית לא הוה לך באתרך נהמא למיכל דשקלית ואתית להכא. כי נפיק ואתי כתב אבבא דמחוזא אנא אלכסנדרוס מוקדון הויתי שטייא עד דאתיתי למדינת אפריקי דנשיא ויליפת עצה מן נשיא. כי שקיל ואתי יתיב ההוא מעיינא קא אכיל נהמא הוי בידיה גידלנא דמלחא בהדי דמחורי להו נפל בהו ריחא אמר ש”מ האי עינא מגן עדן אתי וכו”.

ולכאורה יפלא הלא אלכסנדר מוקדון חזר מאפריקה בדיוק בדרך שהלך לשם דהלא קשר חבל בחבל כדי לחזור כלעומת שבא לפי עצתם של זקני הנגב, וא”כ איך זה שלא הריח ריח גן עדן בהליכתו אלא בחזרתו. ושמעתי בצעירותי ביאור נחמד בדרך הנ”ל. כאשר אלכסנדר הלך למדינה זו היה מלא תאות הכיבוש ובהרגשת כוחי ועוצם ידי הלך לבטחה, אדם כזה אינו ראוי ואינו מסוגל להריח ריח גן עדן, אך כאשר הוא חזר משם לאחר שלמד עצה ובינה מנשות אפריקי וחזר משם שפל ברך או אז היה יכול להריח ריח גן עדן.

אחד הפילוסופים הגרמניים דורש היה בשער בת רבים וכתב בספריו, שעל האדם להתבונן בחוקי הטבע וללמוד מהם מהו הצדק הטבעי וכיצד עליו לכלכל את אורחותיו, ולפי דרכו היה אומר שהחזק רשאי להכניע את הקטן והגדול זכאי להשמיד את החלש והנחות ממנו, דהלא כך רואים בטבע העולם בחיות השדה ובהמות יער דכל דאלים גבר, ועל סמך השקפה נוראה זו קם אותו הרשע היטלר ימ”ש להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים.

ובאמת צדק אותו פילוסוף בראשית דבריו, דהלא כך אמר האמורא הגדול רבי יוחנן (עירובין ק’ ע”ב):

”יום לשנה”

”אלמלא לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול,
דרך ארץ מתרנגול, גזל מנמלה, ועריות מיונה” וכך פירשו שם
את הכתוב בספר איוב ”מלפני מבהמות ארץ ומעוף השמים
יחכמו”.

שני אנשים התבוננו בבהמות ארץ ובעוף השמים, זה ראה הרג
ואכזריות, דם ואש ותמרות עשן, וזה ראה צניעות, דרך ארץ, זהירות
מעריות ומגזל, מפני שזה קודש קדשים וזה חולי חולין, זה הסתכל בלב
טהור ובעינים טהורות, וזה הסתכל בלב נשחץ ונתעב ובעינים שהטומאה
אחזה בהם, ולעולם אין אדם רואה אלא מתוך הרהורי לבו.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

